

RADMILA V. ŽUGIĆ

SINONIMIJA I FONEMSKI DUBLETI U KATEGORIJI DEMINUTIVA U PRIZRENSKO-TIMOČKIM DIJALEKTIMA

COBISS: 1.01

Sinonimija in fonemske dvojnice v kategoriji manjšalnic na prizrensko-timoškem narečnem področju

Prispevek temelji na obsežnem gradivu, zapisanem v slovarju govorov prizrensko-timoškega področja, raziskana pa je sopomenskost samostalniških manjšalnic in fonemskih dvojnic. Teorija je osnovana na nauku o leksični sinonimiji in na rezultatih semantično-tvorbenih raziskav samostalniških manjšalnic v srbskem jezikoslovju. Sistemizacija manjšalnih izpeljank je izvedena v skladu z merili, na katerih je zasnovana tvorba in semantika sopomenskih manjšalnic, to je v skladu z njihovo tvorbeno in semantično strukturo.

Ključne besede: sinonimi, samostalniške manjšalnice, besedotvorje, tvorbeno struktura, semantična struktura

Synonymy and Phonemic Doublets in the Category of Diminutives in the Prizren–Timok Dialect Area

This article uses the rich material recorded in a dictionary of the Prizren–Timok dialect to study the synonymy of nominal diminutives and phonemic doublets. The theory is based on lexical synonymy and on the results of semantic and word-formation studies of nominal diminutives in Serbian linguistics. The classification of diminutive derivations is carried out in line with the principles that provide the basis for the formation and semantics of synonymous diminutives—that is, in line with their formational and semantic structure.

Keywords: synonyms, nominal diminutives, word-formation, formational structure, semantic structure

1 UVOD

U radu će, na dijalekatskom materijalu, biti primenjena teorijska znanja o leksičkoj sinonimiji i istaknuta ona koja su bitna za jednokorenske sinonime u okviru leksičko-semantičke kategorije imeničkih deminutiva. Takođe, biće razmotrena i suštinska gledišta vezana za imeničke deminutive. Ovo bi trebalo da nam otvori put ka tvorbeno-semantičkoj analizi sinonimskih imeničkih deminutiva i njihovom razgraničavanju od međuleksemskih dubleta. U tu svrhu biće korišćena građa iz rečnika koji pokrivaju prizrensko-timočku dijalekatsku zonu.

Ovaj prilog je nastao u okviru rada na projektu *Lingvistička istraživanja savremenog srpskog jezika i izrada Rečnika srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika SANU* (br. 178009), koji u potpunosti finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

2.1 Osnovna saznanja o leksičkoj sinonimiji

U leksikologiji sinonimija se shvata različito, počev od autora koji negiraju njeno postojanje (L. Blumfeld), ili onih koji sinonime vide samo kao istoznačnice, a takvih je, koliko nam je poznato, vrlo malo (B. Tafra), do gledišta A. Kruza o potrebi uvođenja skale sinonimnosti te mišljenja D. Šipke (1998: 44) da sinonimima treba smatrati leksičke jedinice koje imaju različit koren, a identičan ili približno jednak sadržaj. On smatra da se uvođenjem parametra različitost korenâ sinonimija može razgraničiti od međuleksemskih dubleta (Dragičević 2007: 245–246).

- 2.2 U našoj leksikologiji je prihvaćena podela na jednokorenske i raznokorenske sinonime, a razlika između jednokorenskih sinonima i međuleksemskih dubleta tu mači se time da se do jednokorenskih sinonima dolazi tvorbenim sredstvima,¹ a do dubletnih formi fonemskim ili morfološkim promenama jedne reči (Dragičević 2007: 246).

Navedeni izvor definiše sinonimiju, tj. leksičke sinonime kao leksičke jedinice koje referiraju na isti referent (Dragičević 2007: 248).

Naše dosadašnje iscrpno bavljenje deminutivima u prizrensko-timočkim dijalektima daje nam osnova da prihvatimo stav o jednokorenskim sinonimima u leksičko-semantičkoj kategoriji imeničkih deminutiva. Takođe, bavljenje tvorbornom deminutiva opravdava naše prihvatanje termina tvorbeni ili gramatički sinonimi, kada je reč o jednokorenskim sinonimima (Matijašević 1982: 121).

Među iznetim gledištima o sinonimiji blizak nam je i prihvatljiv stav o jednokorenskim sinonimima, te ćemo u ovom radu, shodno temi, koristiti termin jednokorenski sinonimski imenički deminutivi.

3 OSNOVNA SAZANJA O DEMINUTIVIMA

U našim gramatikama, po tradicionalnoj klasifikaciji, deminutivi i augmentativi se razmatraju zajedno sa hipokoristicima i pejorativima u okviru imenica subjektivne ocene (Barić i dr. 1997: 326–329; Stanojčić – Popović 1997: 138–139).

- 3.1 Prema klasifikaciji tvorbenih značenja, deminutivi se zajedno sa augmentativima određuju kao modifikacione pojmovne kategorije, budući da se semantički sadržaj motivnih reči delimično modifikuje (Dokulil 1962: 263).

¹ Mišljenja smo da nastanak jednokorenskih sinonima tvorbenim sredstvima valja ovde precizirati stavom da je reč o tvorbenim afiksima u okviru iste gramatičke vrste reči, što autorka zapravo i tvrdi obrazlažući nužnost ovog parametra da bi se dve leksičke jedinice mogle smatrati jednokorenskim sinonimima. Ovo je i po Apresjanu (1995: 233) jedan od tri uslova leksičke sinonimije. Mi za ovo navodimo primer odnosa deminutivne imenice i deminutivnog glagola tvorenih forantom *-ka*: *kūska* je deminutivna imenica pridevskog porekla (*kus* = kratak), a *kūska* deminutivni glagol, pri čemu je deminutivna imenica leksema, dok je deminutivni glagol oblik 3. lica jednine prezenta deminutivnog glagola *kūskam*. U rečeničnoj realizaciji neće biti dileme da se radi o dvema vrstama reči potpuno različitog semantičkog sadržaja.

- 3.2 U srpskoj literaturi se ističe da se u deminutivnim derivatima sa značenjem umanjnih fizičkih realija u semantičkoj sferi ‚neživo‘ i deminutivnim derivatima u semantičkoj sferi ‚živo‘, primarni semantički sadržaj realizuje kao subjektivna (vrednosna, emotivna) ocena objekta imenovanja (Veljković Stanković 2005: 93–96).

Deminutivni sufiksi kao modifikatori semantike motivnih imenica, uz osnovno značenje deminucije fizičkih razmera prirodnih realija, omogućuju i indukovanje drugih pragmatičkih sadržaja u sferi ‚živo‘ za koje su relevantni parametri *drag, mio, simpatičan, vredan poštovanja* (u kategoriji čovek, malo ljudsko biće), ili *mlad, mali, neodrasao* (u kategoriji mlada, mala životinja, mladunče životinje) (Ristić – Milosavljević – Jovanović 2005: 604).

Deminutivnim imenicama svojstvena je hipokorističnost koja u sadržaj deminutiva unosi komponentu simpatije, milošte, kao izraz naklonosti i nežnosti subjekta prema pojmu na koji se ukazuje (Jovanović 2010: 27). Zbog semantičke strukture deminutivnih imenica, koje, uz primarnu kvantitativnu komponentu umanjnja, mogu u ekspresivnom izražavanju realizovati i kvalitativnu komponentu hipokorističnosti (Veljković Stanković 2005: 87), često se kategorije deminutiva i hipokoristika tumače kao jedinstven pojam.

4 PARAMETRI JEDNOKORENSKIH SINONIMSKIH IMENIČKIH DEMINUTIVA

Sva napred navedena osnovna svojstva deminutiva sadržana su i u kategoriji imeničkih deminutiva. Budući da su tema ovog rada sinonimski imenički deminutivi, osnovno je pitanje odnosa sledećih parametara u njima: tvorbenog značenja, tvorbene strukture i semantičke strukture.

- 4.1 Iz činjenice da tvorbeno značenje izvedenica podrazumeva jedinstvo značenja tvorbene osnove i tvorbenog formanta (Koprivica 2008: 18), proizilazi da dva imenička derivata izvedena od iste tvorbene osnove sa dva formalno različita sufiksa istog deminutivnog (hipokorističkog) značenja realizuju par sinonima identičnog tvorbenog značenja, posmatrano na nivou hijerarhijski viših sema. Dva imenička deminutiva ili više njih mogu se smatrati sinonimima ukoliko su derivirani od iste tvorbene osnove formalno različitim formantima istog značenja: jednokorenski sinonimi su, recimo, deminutivne imenice *aljinka, aljinče, aljinčence* ili: *bratlè, bratlènce, bratšk, bračè*.

Prilikom klasifikacije tvorbenih značenja Dokulil (1962: 263) je izdvojio modifikacionu pojmovnu kategoriju koju čine izvedenice čiji je semantički sadržaj delimično izmenjen nekom novom semantičkom komponentom. Izvedenica je motivisana kako formom tako i značenjem motivne reči. Često je jedna izvedenica motivisana dvema rečima istog korena (Dokulil 1962: 108).

Iz ovoga proizilazi da deminutivne izvedenice, najpre, pripadaju modifikacionoj pojmovnoj kategoriji, a potom da deminutivi izvedeni od reči istog korena različitim sufiksima istog ili sličnog značenja mogu dati sinonimske deminutive.

- 4.2 Tvorbena kategorija podrazumeva pripadnost izvedenica istom tvorbenom značenju i kao najviša systemska jedinica obuhvata systemske jedinice nižeg ranga, poput tvorbenog tipa (Ćorić 2008: 19).

Tvorbeni tip obuhvata izvedenice sa istim formantom koje pripadaju istoj kategoriji osnovinskih reči, a povezuje ih i isto tvorbeno značenje. U slučaju deminutiva, jedan tvorbeni tip čine, na primer, leksičke jedinice sa sufiksom *-če* koje pripadaju kategoriji imeničkih deminutiva. Produktivnost tvorbenog tipa uslovljena je produktivnošću tvorbenog modela kao obrasca po kome se izvode nove reči, tj. sposobnošću jednog tvorbenog formanta da se vezuje za veći broj tvorbenih osnova.²

Kada je reč o sinonimskim deminutivima, svakako se radi o deminutivima u kojima je motivna leksema istokorenska, a takve deminutivne lekseme povezuje veći broj različitih tvorbenih sufiksa. Na primer, u odnosu sinonimije nalaze se deminutivi: *virčè*, *virčènce*, *virčinka*, *virčèčk*. Kao što vidimo, tvorbena osnova *vir* u vezi sa tvorbenim sufiksima *-če*, *-ence*, *-činka* i *-ččk*, čini jedan niz istokorenskih sinonimskih deminutiva.

- 4.3 Tvorbena struktura deminutiva predstavlja njegovu gramatičku strukturu koju čine *motivna reč* (najčešće osnova motivne reči) i *tvorbeni formant*, na primer, kod imeničkih deminutiva *motivna imenica* i *deminutivni sufiks* (*dar()* + *-čk* → *darčk*; *plac()* + *-čk* → *placčk*; *vreć(a)* + *-ka* → *vrećka*; *bombon(a)* + *-ka* → *bombònka*; *žit(o)* + *-ence* → *žitènce*; *sit(o)* + *-ence* → *sitènce*).

- 4.3.1 Identičnu tvorbenu strukturu imaju i sinonimski imenički deminutivi, s tom razlikom što je motivna reč uvek ista, tj. istog korena, dok su deminutivni sufiksi formalno različiti. U tom smislu, tvorbena struktura sinonimskih deminutiva može se predstaviti obrascem u kome je motivna imenica kao prvi tvorbeni strukturni element konstanta (Mim K), dok je drugi strukturni element, u vezi sa motivnom konstantom, uvek formalno drugačiji tvorbeni sufiks i predstavlja diferencijalni tvorbeni element (DTSu). Iz ovakve tvorbene strukture nastaju jednokorenski sinonimski deminutivi (JSD): Mim K + DTSu_{1, 2, 3 ...} → JSD_{1, 2, 3 ...}. Na primer, puna ili skraćena osnova motivne imenice *vuťarka* u vezi sa sufiksima *-če*, *-ence*, *-čica*, *-iče* i *-ka* dala je deminutive *vuťarče*, *vuťarčence*, *vuťarčica*, *vuťiče* i *vuťka*, koji se na semantičkom planu nalaze u odnosu sinonimije.

- 4.3.2 Produktivnost jednokorenskih sinonimskih deminutiva u najvećoj meri zavisi od faktora koji omogućuju vezivanje što većeg broja tvorbenih sufiksa sa što većim brojem imeničkih motivnih konstanti. U jezičkoj upotrebi, vezu između

2 U kategoriji imeničkih deminutiva, tvorbeni tip deminutiva sa sufiksom *-če* je najproduktivniji u derivaciji deminutiva srednjeg roda, jer ovaj sufiks pokazuje sposobnost vezivanja za veliki broj različitih tvorbenih osnova koje pripadaju motivnim imenicama sva tri roda (Žugić 2015).

imeničke motivne konstante i tvorbenih sufiksa realizuje subjekat, a novonastali deminutivi predstavljaju pozitivnu (emotivnu, ekspresivnu) ocenu subjekta o referentnom pojmu.

- 4.4 Semantička struktura deminutivnih imeničkih izvedenica podrazumeva jedinstvo pridevskog značenja i imeničkog značenja: PrZ + ImZ = SSD. Na primer, značenje prideva (*mal, mlad, mil, drag* i sl.) + značenje imenice daju deminutivno značenje imenice: *mala + koliba* → *kolipka*; *mal, mlad, neodrastao + gòlub* → *gòlupče*; *mlad, mil, drag + vojnik* → *vojniče*. Navedeni deminutivi pokazuju da prvi primer pripada semantičkoj sferi ‚neživo‘, dok su druga dva iz semantičke sfere ‚živo‘. Izbor pridevske determinante uslovljen je pripadnošću motivne imenice jednoj ili drugoj semantičkoj sferi. Kvantitativna pridevska komponenta vezuje se najčešće za imenice iz sfere ‚predmet‘, dok se kvalitativna pridevska komponenta vezuje najčešće za imenice iz sfere ‚živo‘. S tim u vezi je diferencijacija njihovih semantičkih struktura. Primer *kolipka* ima primarno deminutivno značenje, dok primeri *gòlupče* i *vojniče* imaju razvijenu i hipokorističku nijansu, te se u semantičkom smislu mogu smatrati deminutivno-hipokorističkim derivatima. Svaki od tri navedena derivata ima identičnu semantičku strukturu, sa naznačenom diferencijacijom pridevske komponente u zavisnosti od pripadnosti motivne imenice sferi ‚predmet‘, odnosno sferi ‚živo‘. Nezavisno od toga, pridevska determinanta se vezuje za raznokorenske motivne imenice, od kojih svaka daje drugi deminutivni ili hipokoristički derivat sa modifikacionim značenjem raznokorenskih motivacionih imenica. Iz svega ovoga proizilazi da je reč o tri derivata različite semantike, prvenstveno indukovane osnovnom semantikom motivnih imenica. Drugačije rečeno, navedeni derivati nemaju niti jednu zajedničku semantičku realizaciju, te samim tim ne ulaze u međusobni odnos sinonimije.

- 4.4.1 Semantička struktura jednokorenskih imeničkih sinonima podrazumeva neophodnost motivne imenice koja će deminutivno i hipokorističko značenje realizovati sa najmanje dva tvorbeno značenja, dok će kvantitativna (deminutivna) ili kvalitativna (hipokoristična) pridevska komponenta biti ista, nezavisno od semantike motivne imenice. Iz ovoga proizilazi da se semantička struktura jednokorenskih sinonimskih imeničkih deminutiva može predstaviti obrascem: SSJImD = SPK + SMIm + Su_{1, 2, 3 ...}, pri čemu skraćenica SPK označava semantiku pridevske komponente, skraćenica SMIm označava semantiku motivne imenice, dok je Su_{1, 2, 3 ...} oznaka za broj različitih sufiksa koji se vezuju za istu motivnu imenicu. Ovo demonstriramo sledećim primerima: SSJImD (*grozdè, grozdènce, grozdičè, grozdbk*) = SPK (*mali, malècak (malècъk), malèčak (malèčъk)* ‚mali, neznatnih razmera‘) + SMIm (*grozd* ‚plod vinove loze‘) + Su_{1, 2, 3 ...} (*-e, -ence, -ičè, -bk*). Ovo znači da derivati *grozdè, grozdènce, grozdičè, grozdbk* imaju identičnu semantičku strukturu, sa izvesnim semantičkim nijansama koje su rezultat pojačane deminutivnosti sufiksa *-ence* i sufiksa *-ičè*.

Na isti način se u pogledu semantičke strukture međusobno odnose i deminutivi iz semantičke sfere ‚živo‘: *nevestè, nevestènce, nevèstica, nevèstiće* sa pridevskim determinantama *mlada, mila, draga nevesta*, ili *petlè, petlènce, petliće, petličence*, koji označavaju mladu, neodraslu životinju.

- 4.4.2 Pažnju skrećemo na sinonimske deminutive sa motivnom imenicom iz sfere ‚ljudsko biće‘, na primer: *nàne, nànica, nànka, nànče, nànčica*, u kojima je dominantno hipokorističko značenje, budući da označavaju odraslu osobu i da su njihove pridevske komponente pridevi *draga, mila, nežna* i sl. *nana* ‚majka‘.

5 MOGUĆNOSTI KLASIFIKACIJE JEDNOKORENSKIH SINONIMSKIH IMENIČKIH DEMINUTIVA

U prethodnoj analizi definisani su osnovni parametri koji određuju jednokorenske sinonimske imeničke deminutive.

- 5.1 Jednokorenski sinonimski imenički deminutivi mogu biti klasifikovani na osnovu dva kriterijuma: jedan je tvorbeni, a drugi semantički. Tvorbeni kriterijum se zasniva na tvorbenoj strukturi, dok je za semantičku klasifikaciju prioritetan kriterijum pripadnosti deminutiva semantičkoj sferi ‚predmet‘ ili semantičkoj sferi ‚živo‘. U semantičkoj klasifikaciji polazi se od stava da deminutivi zadovoljavaju faktor deminucije nezavisno od pripadnosti jednoj ili drugoj sferi.

6 TVORBENA KLASIFIKACIJA JEDNOKORENSKIH SINONIMSKIH DEMINUTIVA

- 6.1 Po tvorbenom kriterijumu, u odnos sinonimije stupaju deminutivi koji su nastali od iste motivne imenice njenom sufiksacijom formalno različitim sufiksima. Shodno tome, ovde se može govoriti o sinonimskim nizovima jednokorenskih deminutiva, čiji je broj proporcionalan broju samostalnih, semantički različitih motivnih imenica koje za sebe mogu vezivati različite sufikse. One u prvom redu određuju produktivnost kategorije jednokorenskih sinonimskih imeničkih deminutiva.
- 6.1.1 Broj sinonimskih jedinica u okviru jednog sinonimskog niza direktno je uslovljen brojem sufiksa koji se u tvorbenoj derivaciji vezuju za jednu motivnu imenicu. Najveći je broj sinonimskih parova, dok ostali sinonimski nizovi imaju indeks sinonimskih jedinica od tri do šest. Stoga u tvorbenoj klasifikaciji polazimo od sinonimskih parova ka višečlanim sinonimskim nizovima. Raspoloživa građa je vrlo bogata, ali naš cilj u ovom radu nije celovit popis sinonimskih nizova, već njihovo predstavljanje određenim brojem primera koji će omogućiti sagledavanje principa i parametara tvorbene klasifikacije jednokorenskih sinonimskih imeničkih deminutiva.

6.1.2 Prilikom tvorbene klasifikacije, u okviru sinonimskih nizova, sinonimski deminutivi će biti razgraničeni od fonemskih međuleksemskih dubleta ili većeg broja fonemski različitih leksičkih jedinica koje međusobno ne ulaze u odnos sinonimije.

6.2 Dvočlani nizovi sinonimskih deminutiva

amrèlče/amrèlčence; ašavčàk/ašavčèk; bajadèrče/bajadèrčence; bakàlče/bakàlčence; bakràče/bakràčence; bàniče/bànička; bàrica/bàrička; bàte/bàtka; bečàrče/bečàrčence; bèdenče/bedenčèk; bičè/bičlè; borčè/borèk; brašancè/brašènce; bričè/bričènce; dòdička/dòtka; dolinka/dolinče; dubičè/dubička; dudùče/dudùčence; dukàče/dukàčence; dušičinka/dušička; duvarinka/duvarče; elèče/elèčence; ertišlè/ertišče; estèče/estèčence; ezìče/ezičence; fanèlče/fanèlčence; fèderče/federčèk; fistànče/fistànčence; gložèk/glokčè; golubènce/gòlupče; golubička/gòlupka; gušterče/guštèk; ižlè/ižlènce; jelènče/jelènčence; kantè/kàntiče; kàpče/kàpčica; kàrliče/kàrlička; kobilka/kobilče; kolačènce/kolačèk; kolipka/kolipče; kolčè/kolčènce; konòpče/konòpčence; konpirčèk/konpirèk; kopica/kòpička; koritànče/koritènce; korpè/korpičè; košè/košènce; koščè/košèk; koviče/kòvička; kromidàk/kromidèk; krpče/krpčènce; ladovinka/ladèk; lànče/lànčence; petlidžànče/petlidžančèk; plužèk/plukčè; prstenče/prstenčèk; samùnče/samunčèk; sećirka/sećirče; sekirka/sekirče; sestrica/sestrička; trnčè/trnčèk; vanèlče/vanèlčence; vèderče/vederčèk; vincè/vinčica; vistànče/vistànčence; vrècetinka/vrèčka; zàbelče/zabelčèk; zagarè/zagarče; zàjče/zàjčence; zejtinčèk/zejtinèk; ždrebènce/ždrebètnika; želèsce/želèce; žičička/žička

6.3 Tročlani nizovi sinonimskih deminutiva

bradica/bradička/bradiče; brežè/brežèk/brekčè; bubàljče/bùbica/bùbička; bčvè/bčvènce/bčvèče; crepčè/crepčèk/crepèk; dolčè/dolčèk/dolèk; drenče/drenèk/drenčèk; dzidinka/dzidinče/dzidèk; đuvečè/đuvečènce/đuvečèk; grličica/grlička/grlka; imànjenje/imànjenje/imànjenje; jàbuče/jàbučence/jàbučka; jàganče/jàgančence/jagnènce; kaiščè/kaiščènce/kaiščèk; knjigica/knjiška/knjišče; kožùvče/kožùčènce; kòrenče/korenčèk/korenèk; korubinka/korupka/korupče; košarinka/košarka/košarče; kùcica/kùciče/kùcička; kudeljčka/kudeljka/kudeljčica; lojčica/lojčèk/lojèk; mestè/mestènce/mestènce; plotè/plotinka/plotèk; sitànče/sitènce/sitènce; solčàk/solčica/solčèk; šalčè/šalčènce/šalčèk; tanjirče/tanjirčence/tanjirèk; tojážica/tojážica/tojážče; večerinka/večerica/večerka; vedrica/vedričica/vedrička; vrščè/vršèk/vršèk; zajtinàk/zajtinèk/zajtinèk; zàlče/zàlčence/zalčèk; žàbička/žapčè/žapčica; žilica/žilička/žilka

6.4 Četvoročlani nizovi sinonimskih deminutiva

bašćinka/bašćinče/bašćica/bàšćiče; bebè/bebènce/bèpče/bepčènce; brestàk/brestè/brestèk/breščè; budalinka/budalička/budalka/budàlče; češmè/češmica/češmiče/češmička; grìne/grnènce/grnèlè/grnèlènce; grozdè/grozdènce/grozdičè/grozèk; igličè/igličènce/igličica/iglička; kaleniče/kalenička/kalènče/kalènčence; kaputè/

kaputlè/kaputlènce/kapùće; kokošlè/kokòšće/kokòšćence/kokòšćica; komatènce/komatèk/komačè/komačènce; kompirè/kompirèće/kompirèčk/kompirèk; kotlè/kotlènce/kotliče/kotličènce; krošnjè/krošnjènce/krošnjìče/krošnjìčka; livadènce/livàtka/livàče/livàčènce; mužè/mužlè/mužlènce/mužèk; nevestè/nevèstènce/nevèstica/nevèstiće; petlè/petlènce/petliče/petličènce; prutè/prutiče/prutèk/pručènce; truplè/trupčè/trupčènce/trupčèk; vadinka/vadica/vàdiče/vàdička; veprè/veprènce/vepriče/veprèk; virè/virènce/virèinka/virèk; volè/volènce/volèće/volèk; zubèk/zupčè/zupčènce/zupčèk; žarè/žarènce/žarèčk/žarèk

6.5 Petočlani nizovi sinonimskih deminutiva

dàde/dàdica/dàdička/dàtka/dàtka; gnjèzdalce/gnjèzdànce/gnjèzdènce/gnjèzdiče/gnjèzđnce; klastènce/klasèk/klašè/klašènce/klašèk; kozica/kozička/kozlè/kozlènce/kozliče; konjè/konjènce/konjèće/konjèčk/konjèk; krčažè/krčažènce/krčažlè/krčažlènce/krčažèk; lebènce/lebèk/lepčè/lepčènce/lepčèk; metlica/metliče/metličènce/metlička/metlòvinka; nàne/nànička/nànka/nànče/nànčica; snopàk/snopè/snoplè/snopčè/snopčènce; vrčvè/vrčvènce/vrčvica/vrčviče/vrčvičènce; vutàrče/vutàrčènce/vutàrčica/vùtiče/vùtka

6.6 Šestočlani nizovi sinonimskih deminutiva

artiica/artiče/artiška/artišlè/artišlènce/artišče; košuljinka/košuljička/košuljka/košuljče/košuljènce/košuljčica; kutiica/kutička/kutika/kutiče/kutičènce/kutička; nožè/nožlè/nožlènce/nožèk/nošèće/nošènce; zalvè/zalviče/zèlvica/zèlvica/zèlvinče/zèlviche

6.7 Samo se za motivnu imenicu *bàba* vezuje osam sufiksa i ona daje osmočlani sinonimski niz deminutiva: *bàbe/babètk/bàbica/bàbička/bàbuška/bàpka/bàpče/bàpčica*.

7 LEKSIČKE POJAVE I TVORBENI ODNOSI U NIZOVIMA SINONIMSKIH DEMINUTIVA

7.1 Tvorbena klasifikacija pokazuje da najveći broj deminutiva realizuje odnos sinonimije u dvočlanim sinonimskim parovima. Potvrđena su ukupno sedamdeset tri sinonimska para; tročlanih sinonimskih nizova deminutiva je trideset šest, četvo-ročlanih dvadeset sedam, petočlanih dvanaest i šestočlanih pet.

7.1.1 Uočava se zakonitost da uvećavanje broja međusobno sinonimskih članova niza dovodi do skraćivanja sinonimskih nizova deminutiva.

7.1.2 Takođe, u sinonimskim nizovima deminutiva, nezavisno od broja članova, u odnosu sinonimije ulaze imenički deminutivi sva tri roda. Statistika pokazuje da odnosu sinonimije najčešće realizuju deminutivi srednjeg roda, bilo međusobno, bilo

u korelaciji sa deminutivima ženskog, odnosno muškog roda. Tako, od ukupno sedamdeset tri sinonimska para njih trideset jedan čine deminutivi srednjeg roda. Dodatno, deminutivi srednjeg roda ulaze u odnos sinonimije sa deminutivima ženskog roda u deset sinonimskih parova, dok sa imenicama muškog roda sinonimski odnos uspostavlja u četrnaest sinonimskih parova. To znači da od ukupno sedamdeset tri sinonimska para, deminutivi srednjeg roda ostvaruju sinonimiju u pedeset pet sinonimskih parova. Ovo govori o visokoj konkurentnosti sufiksa kojima se deriviraju imenički deminutivi srednjeg roda.

Deminutivni derivati muškog roda stupaju međusobno u odnos sinonimije u četiri para, dok sa deminutivima ženskog roda u takav odnos ulaze samo u jednom paru.

Najzad, deminutivni derivati ženskog roda realizuju međusobno odnos sinonimije u deset parova dvočlanog sinonimskog niza.

- 7.2 Kada je reč o sinonimiji parova u dvočlanom sinonimskom nizu, zapaža se pojava fonemskih dubleta koje realizuju međusobno fonemski različiti članovi sinonimskog para: na nivou sinonimskog niza, sinonimski parovi *vanèlče/vanèlčence*, *vèderče/vèderčèk*, *vistàncè/vistàncènce*, *sekìrka/sekìrče* ne realizuju odnos sinonimije sa sinonimskim parovima *fanèlče/fanèlčence*, *fèderče/fèderčèk*, *fistàncè/fistàncènce* i *seçìrka/seçìrče*, već odnos međuleksemske fonemske dubletnosti. U istom leksičkom odnosu nalazi se par *ertišlè/ertišče* prema derivatima *artišlè* i *artišče* iz šestočlanog sinonimskog niza.

Ovu pojavu ćemo pratiti i u višečlanim sinonimskim nizovima.

- 7.3 U ukupno trideset šest tročlanih sinonimskih nizova, zapaža se raznoobraznost u njihovoj strukturi u pogledu učešća derivata sva tri roda. Tako devet sinonimskih nizova čine deminutivi sa po tri derivata srednjega roda. Derivati srednjeg roda organizuju šest sinonimskih nizova sa po jednim derivatom muškog roda i jedan sinonimski niz sa jednim derivatom ženskog roda, dok se u dva sinonimska niza kombinuju sa po jednim derivatom muškog i ženskog roda.

Isključivo derivati muškog roda obrazuju samo jedan tročlani sinonimski niz, ali se u sedam sinonimskih nizova oni kombinuju sa po jednim derivatom srednjeg roda, odnosno sa po jednim derivatom ženskog roda u dva sinonimska niza. U dva sinonimska niza derivat muškog roda obrazuje tročlanu strukturu sa po jednim derivatom srednjeg, odnosno ženskog roda.

Najzad, derivati ženskog roda sa po tri istorodna člana formiraju pet sinonimskih nizova. Nema tročlanog sinonimskog niza u kojem se dva derivata ženskog roda kombinuju sa jednim derivatom muškog roda, dok se kombinacija sa derivatom srednjeg roda javlja u osam sinonimskih nizova. Trorodna struktura je zastupljena u četiri sinonimska niza.

Iz datog pregleda sledi da su deminutivni derivati srednjeg roda najčešća strukturalna komponenta tročlanih sinonimskih nizova.

- 7.3.1 Sinonimi *zajtin`k* i *zajtinč`k* iz tročlanog sinonimskog niza predstavljaju fonemske dublete sinonimskog para *zejtin`k/zejtinč`k*. Zabeleženi deminutiv *k`orenjče* je takođe fonemski dublet člana tročlanog sinonimskog niza *k`orenče*. U istom leksičkom odnosu se nalazi deminutiv *kud`eljča* u odnosu na član *kud`eljka* iz tročlanog sinonimskog niza. Navodimo i međuleksemske dublete *toj`aška* iz tročlanog sinonimskog niza i *tov`aška*.
- 7.4 U četvoročlanim sinonimskim nizovima, derivati srednjeg roda sa sva četiri člana zastupljeni su u pet sinonimskih nizova. Dvanaest sinonimskih nizova je sa po tri derivata srednjeg roda, a devet sa po dva derivata. U samo jednom sinonimskom nizu imamo jedan član srednjeg roda.
- Derivati ženskog roda nisu sa četiri člana zastupljeni u četvoročlanim sinonimskim nizovima, dok samo jedan sinonimski niz ima u svojoj strukturi tri člana ženskog roda. Četiri četvoročlana sinonimska niza imaju po dva člana ženskog roda, dok je sa po jednim članom sedam sinonimskih nizova.
- Derivati muškog roda učestvuju sa po dva člana u četiri sinonimska niza i sa po jednim članom u osam sinonimskih nizova.
- 7.4.1 Stanje zastupljenosti članova sinonimskog niza po rodu članova odgovara stanju u dvočlanim i tročlanim sinonimskim nizovima.
- 7.4.2 Članovi dvočlanog sinonimskog niza *konpirč`k/konpir`k* ne odnose se prema članovima *kompirč`k/kompir`k* iz četvoročlanog sinonimskog niza kao sinonimi, već kao fonemski dubleti.
- 7.5 Od ukupno dvanaest petočlanih sinonimskih nizova, derivati srednjeg roda sa po pet članova formiraju dva sinonimska niza. Takođe, po dva sinonimska niza obrazuju derivati srednjeg roda sa po četiri člana, odnosno sa po jednim članom, dok pet sinonimskih nizova ima u strukturi po tri derivata srednjeg roda.
- Samo jedan petočlani sinonimski niz ima u svojoj strukturi četiri člana ženskog roda. Tri sinonimska niza obrazovana su sa po tri člana, a dva sinonimska niza sa po dva člana ženskog roda.
- Derivati muškog roda zastupljeni su sa po dva člana u četiri sinonimska niza i sa jednim članom u jednom sinonimskom nizu.
- 7.5.1 Iz ovog pregleda vidimo da su i u petočlanim sinonimskim nizovima, derivati srednjeg roda najzastupljeniji.
- 7.6 Odnos sinonimije u šestočlanim nizovima najčešće realizuju derivati srednjeg roda međusobno ili sa članovima drugog roda. Od ukupno pet šestočlanih nizova, u jednom su zastupljeni sa pet članova, dok se u ostala četiri niza nalaze po četiri, odnosno sa po dva člana. Derivati ženskog roda javljaju se u četiri sinonimska niza

sa po dva, odnosno sa po četiri člana. Samo u jednom sinonimskom nizu sa jednim članom zastupljen je derivat muškog roda.

- 7.7 Međuleksemsku dubletnost ostvaruju članovi *artiica/artijica* i *artiče/artišče* u istom nizu, kao i članovi *artišlè* i *artišče* sa članovima *ertišlè* i *ertišče* iz dvočlanih sinonimskih nizova.

8 SEMANTIČKA KLASIFIKACIJA JEDNOKORENSKIH SINONIMSKIH IMENIČKIH DEMINUTIVA

- 8.1 U delu rada koji se bavi osnovnim parametrima jednokorenskih sinonimskih imeničkih deminutiva (t. 4.1, 4.3, 4.3.1, 4.4, 4.4.1), kao i u delu u kome se ističu mogućnosti klasifikacije ovih leksičkih jedinica (t. 5, 5.1), definisana je i obrascem predstavljena njihova semantička struktura. Ovde podvlačimo da je svim jednokorenskim sinonimskim imeničkim deminutivima, izuzev u jednom slučaju koji ćemo niže navesti, u semantičkom smislu zajednička – odrednica deminucije. Diferencijacija se uspostavlja u pogledu semantičkog sadržaja pridevske komponente u semantičkoj strukturi derivata, koja se zasniva na semantičkim nijansama manje ili više izražene deminutivnosti, odnosno hipokorističnosti, zavisno od pripadnosti semantičkoj kategoriji ‚neživo‘ (predmet) ili ‚živo‘ (osoba, životinjsko biće). Semantičku kategoriju ‚živo‘ često karakteriše i prisustvo hipokorističke komponente uz potiskivanje pridevskih determinanti *mlad*, *neodrastao* i isticanje hipokorističkih determinanti *mio*, *drag* i sl. U domenu ‚osoba‘, kada označava odraslu, stariju jedinku, komponenta deminucije se isključuje iz semantičke strukture i njeno glavno semantičko obeležje je hipokorističnost.
- 8.1.1 Pri semantičkoj klasifikaciji jednokorenskih sinonimskih imeničkih deminutiva držaćemo se parametara ‚neživo‘ (predmet) i ‚živo‘ (osoba, životinjsko biće). Sinonimske deminutivne hipokoristike kojih je u našoj građi malo, navešćemo izdvojeno u okviru kategorije ‚živo‘. Uz semantičke kategorije biće navedeni i obrasci semantičke strukture koje smo već elaborirali predstavljanjem osnovnih parametara semantike jednokorenskih sinonimskih imeničkih deminutiva. Budući da smo u tvorbenoj klasifikaciji naveli veliki broj primera, u cilju izbegavanja ponavljanja, ovde će svaka kategorija biti potvrđena znatno manjim brojem primera koji će služiti kao paradigma.
- 8.2 Semantička kategorija ‚neživo‘: SSJSImD = SPK + SMIm + Su_{1, 2, 3 ...} (semantička struktura jednokorenskih sinonimskih imeničkih deminutiva = umanjena fizička razmera (mali, malècak, malèčk, malècak, malèččk) + semantika motivne imenice + formalno različiti sufixi u odnosu sinonimije): *amrèčce/amrèčcence*; *bàničce/bànička*; *baščinka/baščinčce/baščica/baščičce*; *bičè/bičlè*; *borčè/borčk*; *bradiča/bradička/bradičce*; *brašancè/brašnce*; *breštàk/breštè/breštčk/breščè*; *crepčè*

crepč̣k/crep̣k; češmè/češmìca/čēšmìce/čēšmìčka; dolinka/dolinče; drenčè/dreṇk/drenč̣k; elèče/elèčence; fistànče/fistànčence; gṛne/gṛnence/gṛnčè/gṛnčence; kaiščè/kaiščence/kaišč̣k; kàpče/kàpčica; kaputè/kaputlè/kaputlence/kapučè; klastènce/klaṣk/klaščè/klaščence/klašč̣k; koritànče/koritènce; korpè/korpičè; košarinka/košarka/košarče; košuljinka/košuljička/košuljka/košuljče/košuljčence/košuljčica; ladovinka/laḍk; lànče/lànčence; lebènce/leḅk/lepčè/lepčence/lepč̣k; livadènce/livàtka/livàče/livàčence; lojčica/lojč̣k/loj̣k; nožè/nožlè/nožlence/noẓ̌k/noščè/noščence; plotè/plotinka/ploṭk; samùnče/samunč̣k; snopàk/snop̣k/snoplè/snopčè/snopčence; solčàk/solčica/solč̣k; šalčè/šalčence/šalč̣k; tojžàtica/tojžàška/tojžàšče; trnčè/trnč̣k; vadinka/vadica/vadičè/vadička; večerinka/večerica/večerka; vincè/vinčica; vrčvè/vrčvence/vrčvica/vrčvičè/vrčvičence; zabelče/zabelč̣k; zàlče/zàlčence/zalč̣k; zuḅk/zupčè/zupčence/zupč̣k; žarčè/žarčence/žarč̣k/žaṛk; žičička/žička; žilica/žilička/žilka.

8.2.1 Iako je u ovom prikazu značajno redukovana, jednokorenska sinonimija deminutiva u semantičkoj kategoriji ‚neživo‘ je znatno bogatija. U njoj su zastupljeni sinonimski deminutivi iz svih sinonimskih nizova, izuzev šestočlanog. Kada je reč o teško uspostavljenom stepenu deminucije među sinonimima, jedno je izvesno: drugostepeni deminutivni derivati, zbog izraženije deminucije, poprimaju semantiku hipokoristika. Ovo je rezultat odnosa deminutivnih sufiksa: *livàče/livàčence, loj̣k/lojč̣k, samùnče/samunč̣k, česmìca/češmìčka* i sl.

8.3 Semantička kategorija ‚živo‘: SSJSImD = SPK + SMIm + Su_{1, 2, 3 ...}

8.3.1 Obrazac pokazuje veći stepen diferencije u ovoj semantičkoj kategoriji: semantička struktura jednokorenskih sinonimskih imeničkih deminutiva:

- [a] mala i draga, mila životinja + semantika motivne imenice + formalno različiti sufiksi u odnosu sinonimije: *bubàljče/bùbica/bùbička; golubènce/gòlupče; gušterče/gušteṛk; jàganče/jàgančence/jagnènce; zagarè/zagarčè; zàjče/zàjčence; ždrebènce/ždrebetinka;*
- [b] mlada, neodrasla, draga životinja: *golubička/gòlupka; gṛličica/gṛlička/gṛlka; kobilka/kobilče; kokošlè/kokòšče/kokòščence/kokòščica; konjè/konjence/konjčè/konjč̣k/konj̣k; kozica/kozička/kozlè/kozlence/kozliče; veprè/veprènce/vepriče/vepṛk; volè/volence/volčè/voḷk; žabička/žapčè/žapčica;*
- [c] malo i milo, drago i sl. dete: *bebè/bebènce/bèpče/bepčence;*
- [d] mlada i mila, draga, nežna i sl. osoba: *bàte bàtka; bečàrče/bečàrčence; dàde/dàdica/dàdička/dàtka/dàtkica; dòdička/dòtka; mužè/mužlè/mužlence/muẓ̌k; nevestè/nevestènce/nevèstica/nevèstiče; sestrica/sestrička; zalvè/zalvičè/zèlvica/zèlvička/zèlvince/zèlviče;*
- [e] mila, draga, dobra, dobroćudna, nežna, požrtvovana i sl. osoba: *bàbe/babètkà/bàbica/bàbička/bàbuška/bàpka/bàpče/bàpčica; nàne/nànička/nànka/nànčè/nànčica.*

8.3.2 Sprovedena semantička klasifikacija u kategoriji ‚živo‘ pokazuje da se u domenu pojmova ‚životinjsko biće‘ i ‚osoba‘, izuzev slučaja pod [e] uočava paralelizam u semama pridevske komponente: njihove zajedničke pridevske determinante, u po dva slučaja, jesu determinante *mali* i *mlad* (*neodrastao*): [a] = [c] i [b] = [d]. Ostale seme hipokorističkog sadržaja su im identične. Klasifikacioni tip [e] jedini je bez deminutivne seme u sadržaju pridevske komponente koju čine isključivo hipokorističke seme. Svim klasifikacionim tipovima u kategoriji ‚živo‘ zajedničke su komponente semantika motivne imenice i formalno različiti sufiksi u sinonimskom odnosu.

8.3.3 Takođe, i u semantičkoj kategoriji ‚živo‘ uočava se viši stepen deminucije u drugostepenim derivatima, kao rezultat dvostruke sufiksacije deminutivnim sufixima: *jàgan-če/jàgančence*; *bebè/bebènce*; *nànče/nànčica*; *nevèstica/nevèstiće*; *sestrica/sestrička*.

9 ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Jednokorenski sinonimski imenički deminutivi su analizirani prema tvorbenim i semantičkim parametrima.

U okviru tvorbene klasifikacije, jednokorenski sinonimi su razvrstani u pet tvorbenih nizova, shodno tvorbenoj strukturi, tj. broju članova niza tvorenih različitim sufixima.

U klasifikaciji po parametru semantičke strukture pošli smo od osnovnih semantičkih kategorija ‚neživo‘ i ‚živo‘ sa isticanjem sličnosti i razlika među njima.

U semantičkoj kategoriji ‚živo‘ izdvojeno je pet semantičkih tipova sa podvučenim sličnostima i razlikama među njima.

U obema osnovnim semantičkim kategorijama zapažena je pojava pojačane deminucije drugostepenih derivata kao rezultat dvostruke sufiksacije.

Sve jednokorenske sinonimske deminutive, posmatrano na nivou osnovnih tvorbenih i semantičkih kategorija, objedinjuje istokorenska motivna imenica.

Sinonimski deminutivi su razgraničeni od međuleksemskih, fonemskih dubleta.

IZVORI

Dinić 2008 = Jakša Dinić, *Timočki dijalekatski rečnik*, Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2008 (Monografije 4).

Jovanović 2004 = Vlastimir Jovanović, *Rečnik sela Kamenice kod Niša = Srpski dijalektološki zbornik 51*, Beograd: SANU – Institut za srpski jezik SANU, 2004.

Mitrović 1984 = Brana Mitrović, *Rečnik leskovačkog govora*, Leskovac: Narodni muzej, 1984.

Stojanović 2010 = Radosav Stojanović, *Crnotravski rečnik = Srpski dijalektološki zbornik 57*, Beograd: SANU – Institut za srpski jezik SANU, 2010.

Zlatanović 1998 = Momčilo Zlatanović, *Rečnik govora južne Srbije*, Vranje: Učiteljski fakultet, 1998.

Zlatanović 2011 = Momčilo Zlatanović, *Rečnik govora juga Srbije*, Vranje: Učiteljski fakultet, 2011.

Živković 1987 = Novica Živković, *Rečnik pirotskog govora*, Pirot: Narodni muzej, 1987.

Žugić 2005 = Radmila Žugić, *Rečnik govora jablaničkog kraja = Srpski dijalektološki zbornik* 52, Beograd: SANU – Institut za srpski jezik SANU, 2005.

Žugić, Kartoteka = Radmila Žugić, *Kartoteka neobjavljene leksičke građe iz jablaničkog govora*.

LITERATURA

Apresjan 1995 = Ю. Д. Апресян, *Избранные труды II: лексическая семантика: синонимические средства языка*, Москва: Школа „Языки русской культуры“ – Издательская фирма „Восточная литература“ РАН, 1995.

Barić i dr. 1997 = Eugenija Barić i dr., *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga, 21997.

Čorić 2008 = Božo Čorić, *Tvorba imenica u srpskom jeziku (odabrane teme)*, Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije, 2008.

Dokulil 1962 = Miloš Dokulil, *Tvoření slov v češtině*, Praha: Nakladatelství ČAV, 1962.

Dragičević 2007 = Rajna Dragičević, *Leksikologija srpskog jezika*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2007.

Jovanović 2010 = Vladan Jovanović, *Deminutivne i augmentativne imenice u srpskom jeziku*, Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2010 (Monografije 9).

Koprivica 2008 = Verica Koprivica, *Tvorba imenica od prideva u srpskom i češkom jeziku*, Beograd: Filološki fakultet Beogradskog univerziteta, 2008.

Matijašević 1982 = Jelka Matijašević, O sinonimima i sinonimiji, *Leksikografija i leksikologija: zbornik referata*, Beograd – Novi Sad: Srpska akademija nauka i umetnosti, Institut za srpskohrvatski jezik – Institut za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta u Novom Sadu – Matica srpska – Filološki fakultet u Beogradu, 1982, 115–131.

Ristić – Milosavljević – Jovanović 2005 = Stana Ristić – Bojana Milosavljević – Vladan Jovanović, Jedno moguće rešenje obrade deminutiva sa sufiksima *-če* i *-(č)ić*: leksikografsko-leksikološki pristup, *Srpski jezik* (Beograd) 10 (2005), br. 1–2, 597–616.

Stanojčić – Popović 1997 = Živojin Stanojčić – Ljubomir Popović, *Gramatika srpskoga jezika: udžbenik za I, II, III i IV razred srednje škole*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1997.

Šipka 1998 = Danko Šipka, *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Novi Sad: Matica srpska, 1998.

Veljković Stanković 2005 = Dragana Veljković Stanković, *Reči subjektivne ocene u nastavi srpskog jezika i književnosti* (neobjavljena doktorska disertacija, odbranjena na Filološkom fakultetu u Beogradu 2005).

Žugić 2015 = Radmila Žugić, Komparativna analiza imeničkih deminutiva srednjega roda sa sufiks *-če* u bugarskom jeziku i prizrensko-timočkim govorima srpskog jezika, *Oktoih: časopis Odeljenja za srpski jezik i književnost Matice srpske – Društva članova u Crnoj Gori* (Nikšić) 5 (2015), br. 6, 37–46.

POVZETEK

Sinonimija in fonemske dvojnice v kategoriji manjšalnic v prizrensko-timočkih govorih

V prispevku so predstavljeni pojavi sinonimije samostalniških manjšalnic in fonemskih dvojnic v prizrensko-timočkih govorih. Avtorica izhaja iz osnovnih teoretičnih podstav od besedni sinonimiji in semantično-tvorbenem vidiku samostalniških manjšalnic, potem pa te izpeljanke sistematično predstavlja v skladu z njihovo tvorbeno in pomensko strukturo. V okviru tvorbene razvrstitve so sopomenke razvrščene v pet tvorbenih nizov, v skladu s številom členov niza, tvorjenih iz istega podstavnega leksema z različnimi obrazil. Klasifikacija po semantični strukturi izhaja iz osnovnih pomenskih kategorij ‚neživo‘ in ‚živo‘ ob poudarjanju splošnih značilnosti in razlik med njimi. Za obe osnovni pomenski kategoriji je značilen pojav okrepljene manjšalnosti drugostopenjskih izpeljank, kar je rezultat dvakratne sufiksacije. Sopomenske manjšalnice so ločene od medleksemskih, fonemskih dvojnic.